

Ver naast het doel trappen

Commentaar op het artikel van Harrie Jansen

Fijjje de Boer*

Harrie Jansen stelt in bovengenoemde bijdrage twee kwesties aan de orde over kwalitatief onderzoek. Ten eerste de gewoonte om kwalitatief onderzoek gelijk te stellen aan de *grounded theory approach* (GTA) van Glaser en Strauss (1967) c.q. die van Strauss en Corbin (1998). Ten tweede stelt hij dat als gevolg daarvan de betekenis verloren is gegaan van de adjectieven 'kwalitatief' en 'kwantitatief', die gewoonlijk aan een bepaald type onderzoek worden toegekend.

Volgens mij verbindt Jansen hier twee kwesties aan elkaar waartussen geen relatie bestaat. Jansen geeft verder geen duidelijke onderbouwing van zijn bewering dat kwalitatief onderzoek overwegend gelijk wordt gesteld aan de *grounded theory approach*.

In mijn ogen gaat Jansen – met zijn voorstel om de termen kwalitatief en kwantitatief letterlijk te nemen – voorbij aan de complexiteit van kwalitatief onderzoek, of breder zelfs van wetenschappelijk onderzoek. Ook komt hij in mijn ogen met een te simplistisch en tegelijkertijd positivistisch voorstel voor het doen van onderzoek. In het vervolg zal ik mijn twee beweringen – (a) gelijkstellen van 'kwalitatief onderzoek' aan *grounded theory approach* en (b) een positivistische benadering hanteren van de wetenschap waarbinnen de twee adjectieven voor onderzoek passen – uitwerken.

Ad a. Is kwalitatief onderzoek hetzelfde als de *grounded theory approach*?

Jansen verwijt een groot aantal auteurs van methodologische handboeken of inleidingen in de kwalitatieve onderzoeksmethode dat zij niet stilstaan bij het bijvoeglijk naamwoord 'kwalitatief'. Een uitzondering vormt Westers *Strategieën voor kwalitatief onderzoek* (1987), waarin op de eerste pagina's het adjectief wel behandeld wordt. Vervolgens stelt Jansen dat de methodologie, die binnen de *grounded theory* ontwikkeld is, niet noodzakelijkerwijze het adjectief kwalitatief behoeft, want wat is kwalitatief aan 'gerichtheid op betekenisverlening door betrokkenen, theorie ontwikkelen op basis van data, iteratie van dataverzameling en analyse en open onderzoeksontwerp'? Maakt Jansen hier een punt?

Strauss geeft inderdaad in zijn boek *Qualitative analysis for social scientists* (1987) – de voorloper van *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (Strauss & Corbin, 1990, 1998; Corbin & Strauss, 2008) – géén omschrijving van het adjectief 'kwalitatief'. Hij gebruikt dit bijvoeglijk naam-

* Fijjje de Boer is als wetenschappelijk docente verbonden aan de afdeling Metamedica, VUmc. E-mail: fi.deboer@vumc.nl.

woord in de eerste zin van het eerste hoofdstuk zonder nadere toelichting: ‘A set of assumptions lies behind this approach to qualitative analysis, which will be listed and then briefly discussed’ (p. 1). Even verderop (p. 2-3) licht Strauss toe dat het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief vooral ligt op het niveau van hoe data *analytisch* worden benaderd. In de kwantitatieve benadering maakt de onderzoeker gebruik van statistiek of mathematische methoden, terwijl in kwalitatief onderzoek daarvan wordt afgezien. Bij de kwalitatieve analyse gaat het, volgens Strauss, om *interpretatie* van de data. Om echter tot een bepaalde systematiek te komen in die interpretatie is het nodig om volgens bepaalde richtlijnen te werk te gaan. Strauss ziet het als zijn taak om met handvatten te komen voor die richtlijnen, waarvoor hij in de volgende hoofdstukken gedetailleerde aanzetten geeft. Deze worden vervolgens in het boek samen met Corbin (1990) verdicht en meer toegankelijk beschreven.

Belangrijk hierbij is op te merken dat Strauss onderscheid maakt tussen de analyse van empirisch verzameld materiaal en het hanteren van een bepaalde aanpak in het onderzoek. Het eerste verwijst volgens mij naar ‘qualitative analysis’ en het tweede naar ‘grounded theory approach’.

Hier ligt volgens mij de kern van het onderwerp waarover Jansen het in essentie heeft. Gaat wetenschappelijk onderzoek over het analyseren van empirische data of betreft het méér dan dat, namelijk gaat het ook om vooronderstellingen van de onderzoeker(s) tijdens het gehele proces van onderzoek: van het ontwikkelen van het design tot en met de weergave van de resultaten? In mijn ogen heeft Jansen voornamelijk het eerste voor ogen, namelijk de analyse van empirisch verzameld materiaal. In verschillend kwalitatief onderzoek wordt inderdaad regelmatig een (verwaterde) vorm van de *grounded theory approach* gehanteerd in de vorm van open coderen, axiaal en selectief coderen tijdens de analyse van het materiaal (Boeije, 2005). Soms noemen onderzoekers een dergelijk onderzoek ‘kwalitatief’, terwijl alleen in de analysefase de methode van de *grounded theory approach* wordt gehanteerd; andere onderzoekers noemen het een ‘grounded theory-onderzoek’ om dezelfde reden. Ja, dan is er overlap tussen ‘kwalitatief onderzoek’ en ‘grounded theory-onderzoek’.

Een verklaring voor deze overlap kan zijn dat onderzoekers geen onderscheid maken tussen de analysefase van een onderzoek en het geheel waarbinnen het onderzoek plaatsvindt. Vaak liggen praktijkgeoriënteerde vragen ten grondslag aan dergelijk onderzoek. De *grounded theory approach* kan soms bij uitstek geschikt zijn als procedure voor data-analyse van dit type onderzoek, juist vanwege de (deels) pragmatische origine van deze benadering.

Als een antwoord moet worden gegeven op de vraag of kwalitatief onderzoek gelijkstaat aan de *grounded theory*-benadering, dan kan het antwoord daarop zijn: ja, als de onderzoeker de wijze van data-analyse volgens de *grounded theory approach* gelijkstelt aan kwalitatief onderzoek; het antwoord is nee, als de onderzoeker de aanpak en/of de methode van data-analyse in het onderzoek helder verantwoordt.

Ad b. Staat een positivistische aanpak garant voor wetenschappelijke resultaten?

Om zicht te krijgen op wat 'kwalitatief' is en wat doorgaat voor een 'grounded theory-onderzoek' stelt Jansen voor om de adjectieven 'kwalitatief' en 'kwantitatief' letterlijk te nemen. Hij komt met een voorstel waarmee een onderzoeker stapsgewijs tewerk kan gaan in de uitvoering van onderzoek als het om 'cijfers' of 'invulling van begrippen' (perspectieven van respondenten bijvoorbeeld) gaat. De weergave van zijn stappen is helder en zou – met voorbeelden als toelichting – uitgewerkt kunnen worden tot een 'Handboek voor het uitvoeren van kwalitatief onderzoek'. Maar is het doen van wetenschappelijk onderzoek echt zo simpel en rechttoe rechtaan als Jansen voorstelt? En waarom wachten we ermee tot de universiteit, voordat dit aan jongeren wordt onderwezen? Waarom al niet eerder hen uitnodigen om aan dat ontdekkingsproces te beginnen als het simpel om het een (kwantitatief) of ander (kwalitatief) gaat?

Jansen geeft in het kort een beschrijving van het doen van onderzoek, waarvoor handleidingen veel meer woorden nodig hebben. Ik ga ervan uit dat het een zeer globale schets betreft van het onderzoeksproces en dat Jansen omwille van het argument en het helder over het voetlicht willen brengen van zijn visie afgezien heeft van allerlei 'maren', 'mitsen' en overige nuanceringen. De eenvoud en het simplisme spreken aan en nodigen uit, tegelijkertijd kunnen het valkuilen zijn van naïviteit en toepassingsgerichtheid.

Het voorstel van Jansen is echter niets nieuws en een van de vele voorbeelden van een positivistische en eenduidige aanpak van wetenschappelijk onderzoek. Eerst een toelichting op de term 'positivistisch'. In de Inleiding op ons boek (De Boer & Smaling, 2011: 14) wordt de term 'empirisch-analytische benadering' gehanteerd, die zich kenmerkt door de 'neiging naar operationaliseren en meten van begrippen, strikte reglementering van de onderzoeksopzet en gebruik van statistiek'. Daaraan wordt toegevoegd dat het niet alleen om 'gebruik van statistiek' behoeft te gaan, maar dat ook de 'invulling van begrippen' of het ontwikkelen van systematische semantische indelingen daartoe kan worden gerekend. De reden voor mij om de term 'positivistisch' te hanteren – hoewel deze term verschillende betekenissen kent – is dat hij staat voor een wijze van kennis vergaren waarvan de kern is dat kennis voor 'waar' kan worden geaccepteerd als zij volgens gereguleerde principes en procedures – die geaccepteerd zijn door de wetenschappelijke gemeenschap – is verkregen (Bryman, 2001: 11).

Daarnaast is Jansen niet de enige die op deze wijze de begrippen 'kwalitatief' en 'kwantitatief' omschrijft. Miles en Huberman noemden hun in 1984 verschenen boek *Qualitative data analysis* en geven daarin een breed overzicht van verschillende technieken van kwalitatieve data-analyse. Zij omschrijven kwalitatieve analyse – net als Strauss en Jansen – als een vorm van analyse waarbij de nadruk ligt op woorden in plaats van getallen. Jansen heeft het dus in mijn ogen niet over het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek (van designfase tot en met resultaten, conclusie en discussie), maar alleen over de analysefase.

Voorstel: spreek over 'benaderingen van onderzoek'

Een persoon die 'kwalitatief onderzoek' als paraplueterm hanteert voor verschillende benaderingen is Creswell (2007). Zijn aanpak – om verschillende kwalitatieve benaderingen te combineren – ontstond toevallig. Creswell geeft in de inleiding op zijn boek weer dat het idee voor het opnemen van verschillende kwalitatieve benaderingen in één boek op een conferentie ontstond, toen een collega zijn voorbeeld van een analyse van een incident (een casestudy) vanuit een etnografische benadering analyseerde. Ook hier was het startpunt de analyse van de verzamelde empirische gegevens, maar waaraan de betreffende onderzoeker wel een zienswijze koppelde over de wijze van uitvoering van onderzoek. Dat is ook het verschil van Creswells boek met overige inleidingen in kwalitatief onderzoek; Creswell negeert niet de filosofische en/of theoretische veronderstellingen waarbinnen een bepaalde onderzoeksbenadering is ontstaan, maar neemt deze juist mee in de uitwerking van het design van het onderzoek.

In zijn voorstel gaat Jansen niet geheel voorbij aan de filosofische en/of theoretische vooronderstellingen, hij erkent c.q. beschrijft die eerste stap van onderzoek ('1. Theorie en empirie: kwalitatief en kwantitatief operationaliseren'), waarbij hij aangeeft dat in de sociale wetenschappen deze fase vrijwel uitsluitend kwalitatief is c.q. er in deze fase sprake is van een interpretatief proces. Binnen het positivistische model wordt dit weliswaar geaccepteerd, maar er wordt wel gestreefd naar een gereguleerde aanpak in de weergave van de argumentatie van dit deel. Zie daarvoor de wijze waarop de sectie 'Introduction' in veel Engelstalige wetenschappelijke tijdschriften is weergegeven.

Jansen maakt daarna zelf ook snel de overstap naar het positivistische model: het vertalen of het operationaliseren van de begrippen in de vraagstelling naar de waarneembare werkelijkheid. In het vervolg beschrijft hij dan hoe onderzoek als een 'technische' handeling c.q. volgens bepaalde richtlijnen – hetzij kwalitatief, hetzij kwantitatief – uitgevoerd kan worden.

Dat laatste is ook wat studenten nu over het algemeen in de eerste jaren van hun bachelor krijgen aangereikt in hun kennismaking met methoden van wetenschappelijk onderzoek. Zij krijgen meestal eerst een inleiding in 'kwantitatief' en vervolgens in 'kwalitatief' onderzoek. De kennis die zij verkrijgen, verloopt volgens het stramien van Jansen. Het is een versimpelde en vereenvoudigde weergave van het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. Vaak krijgen studenten data voorgelegd ter analyse of dienen zij die te verzamelen in een zeer korte tijdsperiode, waarna zij deze vervolgens moeten analyseren en de resultaten daarvan moeten weergeven in een paper. De ideale methode om kennis te maken met wetenschappelijk onderzoek?

Gezien het voorgaande zal mijn antwoord een duidelijk nee zijn, want die kennismaking gaat voorbij aan dat wat wetenschappelijk onderzoek is. Dat betreft zowel ideeontwikkeling als uitvoering en publicatie. Jansens voorstel draagt mijns inziens bij aan de vereenvoudiging en versimpeling van kennis, die nu zo populair is en waarvan niet afgevraagd wordt of deze tot méér wetenschappelijke kennis leidt, en zo ja, hoe dan.

Samenvattend: Jansen biedt met zijn voorstel geen beter zicht op het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Hij draagt bij aan het in stand houden van de kunstmatige scheiding daartussen. De tekortkoming van Jansen is dat hij niet de vooronderstellingen expliciteert die ten grondslag liggen aan zijn benaderingswijze van het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. Als hij dat zou doen, dan zou hij niet over 'kwalitatief' onderzoek spreken, maar de omschrijving hanteren van een bepaalde benadering, zoals etnografie, narratief onderzoek of een *grounded theory approach*. Als je het hebt over de analyse van empirische gegevens – waarover Jansen het heeft, zie ook zijn bijdrage over de kwalitatieve survey in De Boer en Smaling (2011) – dan krijgt de omschrijving 'kwalitatief' een andere lading: het staat voor een bepaalde wijze van analyse van empirische data, die ook op een kwantitatieve wijze zou kunnen plaatsvinden. Jansens visie op wat wetenschappelijk onderzoek is, leidt tot zijn voorstel om de termen kwalitatief en kwantitatief letterlijk te nemen. Hier laat Jansen duidelijk zien dat hij de bal ver naast het doel trapt, want dat leidt alleen maar tot meer verwarring en onduidelijkheid over wat wetenschappelijk onderzoek is. In zijn voorstel gaat Jansen volgens zijn eigen inzicht recht op het doel af, maar negeert hij al de tegenstanders (die verschillende benaderingen van onderzoek kunnen representeren) en schiet hij ver naast het doel. Hij lijkt blind te zijn – en niet alleen hij – voor de omgeving en de context waarbinnen wetenschappelijk onderzoek plaatsvindt. Hij lijkt zich daarvan geen rekenschap te willen geven, noch lijkt hij daarvan de waarde in te zien.

Literatuur

- Boeije, H.R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom.
- Boer, F. de & Smaling, A. (red.) (2011). *Benaderingen in kwalitatief onderzoek. Een inleiding*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bryman, A. (2001). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & research design. Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Jansen, H. (2011). De kwalitatieve survey. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek. Een inleiding* (pp. 179-88). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1984). *Qualitative data analysis: a sourcebook of methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (1st ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). London: Sage.
- Wester, F. (1987). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Bussum: Coutinho.